

Stilstaan bij de tijd

Nog even en de dagen van 2015 zijn geteld. Sinds de millenniumwisseling zijn er alweer vijftien jaren verstreken. De dagen vliegen voorbij, we ervaren het vrijwel allemaal zo. En naarmate je ouder wordt, lijkt de tijd steeds sneller te gaan. Maar dat is toch eerder een kwestie van beleving dan een foutje in de klok. Met de jaarwisseling voor de deur is het een goed tijdstip om even te kijken naar wat voorbij is en wat er komen gaat.

Zon en maan als maat

'Tijd' mag dan een alledaags begrip zijn, duidelijk is het allerm minst. Augustinus schreef eens dat hij wel wist wat tijd was, maar dat hij het moeilijk vond om het aan iemand uit te leggen. Het antwoord op de vraag of tijd altijd heeft bestaan is zonder enige twijfel: nee. Maar om duidelijk te maken dat de tijd pas begon te bestaan ná de oerknal van meer dan dertien miljard jaar geleden... dát is een heel ander verhaal. Zelfs de moderne natuurwetenschappen hebben er moeite mee. Hoe dan ook: tijd is in ieder geval méér dan een simpele opeenvolging van gebeurtenissen in het verleden, heden en toekomst. Mensen hebben in de loop der jaren dan ook steeds heel verschillend tegen tijd aangekeken. In het verre verleden had vrijwel niemand een duidelijk begrip van tijd. Men keek vooral naar de maanstanden om geschikte momenten vast te stellen voor de jacht, het voorspellen van regen of gunstige voortekens voor ingrijpende gebeurtenissen. De Egyptenaren oriënteerden zich vooral op de zon. De groei van de gewassen gaven tevens het ritme van het leven aan. Zon, maan en sterren bleven lang de belangrijkste tijdmaten. Voor het opkomend christendom was de aardse tijd in principe van weinig belang en min of meer een noodzakelijk kwaad dat je in het zicht van de eeuwigheid maar moest verdragen. De christelijke tijdsfeesten werden afgestemd op die van de 'heidene n' (bijvoorbeeld: zonnewende en Kerstmis).

Van natuur naar uur

De interesse voor tijd bleef heel lang beperkt tot de cyclische tijd van zonsopgang en zonsondergang. De middeleeuwse mens greep naar de structuren in de natuur, zoals wijnmaand en oogstmaand. Pas in de Romeinse tijd ontstonden de eerste kalenders die vooralsnog een cyclus van steeds terugkerende natuurverschijnselen aangaven. Vanaf keizer Julius Caesar werden deze kalenders toegankelijker. Benedictus – grondlegger van veel kloosterorden – kwam met een revolutionair tijdsidee: vaste tijden, verdeeld over de dag, voor alles wat je doet. Monniken maakten kalenders waarbij de seizoenen overgoten werden met een christelijk sausje. Langzamerhand ontstond ook de dagindeling in uren. Voor het meten van de tijd experimenteerde men met zonnewijzers, wateruurwerken en zandlopers. Rond de twaalfde eeuw ontstond het eerste mechanische uurwerk, waardoor zich een nieuw soort tijdsbeleving ontwikkelde. Naast de kerkklok ontstond de stadsklok als statussymbool. Men rekende alleen in uren en daarom hadden de eerste klokken slechts één wijzer; minuten en seconden kwamen pas veel later. Rond 1600 werd de Gregoriaanse kalender ingevoerd die de Juliaanse verving. Christiaan Huygens (1650) gaf met de uitvinding van zijn slingerklok een extra impuls aan de zoektocht naar een zuiverder tijdmeting. Wat later werd ook een begin gemaakt voor afspraken over standaardisering op wereldniveau (GT, Greenwich Time). De meest radicale verandering in het denken over tijd vond plaats in Frankrijk. Daar werd in de achttiende eeuw een geheel nieuw kalendersysteem ingevoerd waarin het christelijk tijdperk vervangen werd door het republikeins tijdperk. De geboorte van de nieuwe staat kwam in de plaats van de geboorte van Jezus als begin van de jaartelling. De maand werd verdeeld in drie cycli van tien dagen van tien uur van honderd minuten. Na zestien maanden was het (gelukkig) alweer gedaan met dit nieuwe systeem.

Efficiency en punctualiteit

Mede door de industrialisatie (priklok, lopende band, tijdschrijven) werd tijd hét middel om de werktijden van arbeiders in de hand te houden. De kloktijd drong zich agressief op aan het gedragspatroon van een hele beschaving. Punctualiteit (op tijd komen) werd vanaf de negentiende eeuw zo ongeveer de hoogste morele deugd. Woorden als ritme, spontaneïteit en bezinning werden vervangen door snelheid, toekomstgerichtheid

en bezieling. Na de uitvinding van de veer, het digitale horloge en de atoomklok is de kloktijd vrijwel overal en bij iedereen aanwezig, vaak dwingend en bepalend. Maar ondanks alle efficiency-maatregelen lijken we steeds meer tijd tekort te komen. Druk, druk, druk... zijn we vaak. En meer dan ooit hebben we vandaag de dag de kloktijd hard nodig om met elkaar nog iets sociaals te kunnen doen...

Tussen verleden en toekomst

Terugkijkend op het jaar 2015 zal ieder van ons zich ongetwijfeld vele mooie tijdmomenten kunnen herinneren. Gelukkig, want natuurlijk vinden er in de loop van een jaar altijd wel gebeurtenissen plaats waarop je met plezier kunt terugkijken. Helaas gebeurden er in het afgelopen jaar ook heel wat minder positieve dingen. Op wereldniveau valt dan bijvoorbeeld te denken aan de Griekenlandcrisis, de oorlogen in Syrië en Oekraïne, de pijnlijke confrontatie met de haast eindeloze vluchtelingenstroom naar Europa, de bloedige aanslagen in Parijs en de afschuwelijke taferelen in de islamitische staat, de honderden bedevaartgangers die de dood vonden in Mekka, de passagiers van de vliegtuigcrashes in Frankrijk en de Sinaïwoestijn.

Al deze negatieve gebeurtenissen doen – hoe vreemd het misschien ook mag klinken – tegelijkertijd een appel op ons om daar iets goeds tegenover te stellen. Allereerst: kijk niet alleen naar verleden en toekomst, maar verdiep je ook in het heden, het nu. Zoek eens de stilte op in jezelf. Sommigen zullen dat mindfulness noemen, anderen mediteren of misschien wel bidden. Je voorkomt er mee dat je speelbal wordt van de ellende of pijn van het verleden of van de angst voor of wanhoop in de toekomst. Misschien vraagt juist déze tijd meer dan ooit van ons om zelf op zoek te gaan naar onze eigen Bron, naar Wie of Wat ons ten diepste inspireert en energie geeft. Qua tijdbesef kan dan misschien een Afrikaans gezegde een glimlachende en inspiratieve leidraad zijn voor het komende jaar 2016: “Jullie hebben de klok, wij hebben de tijd...”

Jan Simons

(met dank aan oud-collega René Eijssen)